

Eski Türk Devletlerinde Bir Zafer Kutlama Geleneği

The Tradition of Celebrating Victory in Old Turkish States

Ayhan PALA¹

¹Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Ankara, Türkiye

ORCID: A.P. 0000-0002-9051-6339

ÖZ

Eski Türk kavimlerinde düşmanına karşı zafer kazanan hükümdarın bu zaferi çeşitli sembollerle kutladığı bilinmektedir. Bu törenlerin muhtemel düşmanlara karşı bir güç gösterisi mahiyeti de söz konusu olmalıdır. Zira elçi kabulünde de bu maksatla bazı âdetlerin tekrarlandığı görülmektedir. Hükümdarların düşmanlarına kendisini güçlü göstermek için çeşitli yollara başvurduğu bilinmektedir. Bu yollardan biri de tanınmış bir düşmanını yenerek öldüren hükümdarın, gücünü göstermek için düşmanın kafatasından şarap içmesidir. Kaynağını binlerce yıl öncesi kültürlerden alan bu âdetin Türklerdeki en eski örneğine dair bilgiyi Çin kaynaklarında buluyoruz. Bu kaynaklara göre M. Ö. I. asırda Çin elçileri ile Hun hakanı Hu-han-yeh arasında böyle bir tören yapılmıştır. Bu törende Hun hakanı ve Çin elçileri bir dağa çıkarak beyaz bir at kurban etmişler, kılıçlarını daha önce Hunlar tarafından öldürülmüş bulunan Yüeci hanının kafatasından yapılmış, içi şarapla dolu kadehe batırarak ant içmişlerdir. Kafatasından içki kadehi yapma âdetinin Tuna Bulgarlarında ve Peçeneklerde de uygulandığı bilinmektedir. Kafatasından kadeh yapma âdetinin Türk tarihindeki son misali Şah İsmail ile Şeybanî Han'ın 1510 tarihindeki savaşında görülmektedir. Şah İsmail öldürdüğü Şeybanî Han'ın kafatasını altınla kaplatarak ondan şarap içmiştir. Tebliğimizde düşman kafatasından şarap içme geleneğinin kökleri ve Türk kavimlerindeki uygulamaları değerlendirilecektir. Bu uygulamanın tarihin çeşitli dönemlerinde çeşitli kavimlerinde olduğu gösterilecek ve yalnız Türklere ait bir gelenek olmadığı üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk tarihi, Zafer kutlama, Kafatasından şarap, Ant içme, Elçi kabulü

ABSTRACT

A ruler who'd won a victory over his enemy in the ancient Turkic tribes was known to celebrated this victory with various symbols. These celebrations should also have the character of a show of force against possible enemies. Some customs were seen to be repeated for this purpose when receiving a messenger. Rulers were known to resort to various methods to make themselves look strong to their enemies. One of these involved the ruler who'd defeated and killed a well-known enemy to drink wine from the enemy's skull to show his strength. Information about the oldest examples of this Turkic custom, which has its source from cultures millennia ago, are found in Chinese sources. According to these sources, one such ceremony was held in the first century BC between the Chinese envoys and the Hun Khan Ho-han-ye. During this ceremony, the Hun Khan and the Chinese envoys went

Başvuru/Submitted: 30.05.2021 **Kabul/Accepted:** 26.08.2021

Sorumlu yazar/Corresponding author: Ayhan PALA (Dr. Öğr. Üyesi), Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Ankara, Türkiye. E-posta: aypala@gazi.edu.tr

Atıf/Citation: Pala, A. (2022). Eski Türk devletlerinde bir zafer kutlama geleneği. Korkmaz, F. (Ed.), *9. Milletlerarası Türkoloji Kongresi Bildiriler Kitabı* içinde (s. 871-878). <https://doi.org/10.26650/PB/AA10AA14.2023.001.058>

up a mountain, sacrificially dipped their swords in a glass filled with wine made from the skull of the Yuechi Khan, who the Huns had previously killed, and swore an oath. The custom of making drinking glasses out of skulls is known to have also been practiced in the Danube Bulgarians and Pechenegs. The last example of this custom occurring in Turkish history is seen in the battle of Shah Ismail and Shaybani Khan in 1510. Shah Ismail covered the skull of Shaybani Khan, whom he'd killed, with gold and drank wine from it. This paper will evaluate the roots of this tradition and its practice in Turkish tribes, show this practice to have occurred in various tribes at various points in history, and emphasize this tradition to be one that doesn't just belong to Turks.

Keywords: Turkic history, Victory celebration, Skull wine, Oathtaking, Ambassador acceptance

Giriş

Eski Türk kavimlerinde düşmanına karşı zafer kazanan hükümdarın bu zaferi çeşitli sembollerle kutladığı bilinmektedir. Bu törenlerin muhtemel düşmanlara karşı bir güç gösterisi mahiyeti de söz konusu olmalıdır. Zira elçi kabulünde de bu maksatla bazı âdetlerin tekrarlandığı görülmektedir. Hükümdarların düşmanlarına kendilerini güçlü göstermek için çeşitli yollara başvurduğu bilinmektedir. Motun'un Çin hükümdarına yazdığı mektupta bütün yay geren kavimleri hâkimiyeti altında topladığını bildirmesi de bu düşünceye bağlı olarak izah edilebilir. Bu âdetlerden biri de tanınmış bir düşmanını yenerek öldüren hükümdarın gücünü göstermek için düşmanının kafatasından şarap içmesidir. Kaynağını binlerce yıl öncesi kültürlerden alan bu âdetin Türklerdeki en eski örneklerine dair bilgileri Çin kaynaklarında buluyoruz. Bu kaynaklara göre M. Ö. I. asırda Çin elçileri ile Hun hakanı Hu-han-yeh arasında böyle bir tören yapılmıştır. Bu törende Hun hakanı ve Çin elçileri bir dağa çıkarak beyaz bir at kurban etmişler, kılıçlarını daha önce Hunlar tarafından öldürülmüş bulunan Yüeci hanının kafatasından yapmış, içi şarapla dolu kadehe batırarak ant içmişlerdir (Mızrak, 2017, s. 35).

Kafatasından şarap kadehi yapma âdeti ile ilgili en eski bilgileri Herodot tarihinde buluyoruz. Herodot tarihi İskitlerin savaş âdetleri hakkında değerli bilgiler vermektedir. Buna göre, *“Can düşmanlarının kafataslarına özel bir işlem uygulanır. Kaşların altındaki kısmı yüzer, başı iyice temizledikten sonra dışından deri ile bağlarlar. Fakir bir adamsa bununla yetinir, ama zengin bir İskitse kafanın içini yaldızlar. Her iki halde de kafatası içki kabı olarak kullanılır. Aralarında kavga çıkarsa, kralın önündeki döğüşte yenilen yakınlarının kafataslarını da temizleyip aynı şekilde kullanırlar. Evlerine önemli bir konuk geldiğinde ev sahipleri kafataslarını gösterip onların serüvenini anlatırlar. Bu kafaların sahipleriyle bir zamanlar akraba olduklarını ve kendilerine karşı dövüşeni yenmelerini bir kahramanlık ve yiğitlik olayı şeklinde anlatırlar* (Herodot, 1973, s. 178-179).

Bu tür âdetlere dair bilgilere Strabon ve Plinius gibi kaynaklarda da rastlanmaktadır. Bu konudaki bir bilgiye göre, *“Pontos'a, fırtınaları ve kıyılarda yerleşmiş kavimlerin, özellikle “yabancıları kurban eden, insan eti yiyen ve kafatasından içki içen” (Strabon, VII, s. 3, 6) İskitlerin gaddarlığı yüzünden Axenos adı veriliyordu. Aynı biçimde Plinius, “Borysthenes'in kuzeyinde on günlük bir yürüyüş mesafesinde yaşayan ve kafatasından içki içip saçlı kafa derilerini de mendil gibi göğüslerinin üstünde taşıyan insan eti yiyicileri”nden söz eder.”* (Hartog, 2014, s. 169, Plinius, Doğa Tarihi, VII, 2, 12, Aristoteles, Politika, VII, 1324, b17'den naklen). Benzer âdetlere Galyalılarda da rastlandığı anlaşılmaktadır. Yunan tarihçi Diodoros'a göre Galyalılar ünlü düşmanlarının başlarını yağ ve sedirle tahnit edip sandıkta saklardı (Hartog, 2014, s. 169).

Kafatasından içki kadehi yapma âdetini Asya Hunlarında da görüyoruz. Başlangıçta Yüecilere tâbi olan Hunlar, Motun zamanında güçlenerek, MÖ 174-165 yıllarındaki çok çetin savaşlardan sonra Yüecileri mağlup etmiş, Motun'un oğlu Lao-shang Şanyü Yüeci kralını öldürüp onun kafatasından içki kasesi yapmıştı (Onat, 2012, s. 36; Klyaştorıny, 2018, s. 34; Otkan, 2018, s. 98, Shih-chi'den naklen; Mızrak, 2017, s. 34, Shih-chi 123 ve Han-shu 96A'dan naklen). Bu uygulamanın daha evvel Yüeciler tarafından yapılan benzer bir hareketin intikamı

olduğu anlaşılmaktadır. Çin tarihçisi Sima Qian, Hunlardan Zhao Beyliği'ne (M. Ö. 403-222) karşı düzenledikleri bir akın dolayısıyla söz eder (1993, s. 231; Klyaştorniy, 2018, s. 39-40). Altay Dağlarındaki Pazırık'ta, donmuş bir mezarda bulunan bir savaş atı dizginini, M. Ö. IV. yüzyılda yapılan ilk Hun-Yüeci savaşının delili olarak görülmektedir. Klyaştorniy'e göre "Bir Yüeci başbuğuna ait bu olağanüstü dizginin askılarına basık yüzlü bir insan başı biçiminde altın süsler yerleştirilmiştir." (Klyaştorniy, 2018, s. 40). Bu tasvirlerde görülen "öldürülen Hun savaşçılarının altın kaplama kafataslarından yapılmış şarap kadehleri, M. Ö. 4. ve 3. yüzyıllarda Hunlar ile Yüecilerin amansız savaşlarını doğrular niteliktedir." (Klyaştorniy, 2018, s. 41). "Kadim yazarların da belirttiği gibi, mağlup düşmanın başı galiplerce kesilir ve bir zafer nişanesi olarak başbuğa takdim edilirdi. Pazırık'taki askılara ustaca işlenmiş süslerdeki insan yüzleri Mongoloid özellikler taşır; aynı bölgeye gömülen Yüecilere hiç benzemez." (Klyaştorniy, 2018, s. 40, Klyaştorniy, 1982, s. 170; Klyaştorniy, Savinov, 1988, s. 169-177'den naklen). Bu bilgiye göre Lao-shang atalarının intikamını benzer bir uygulama yaparak almıştır. Bu konu, Çin kaynakları Ssu-mach'ien 1975: 3162 ve Pan-ku 1962: 3890-3812'da anlatılmaktadır (Ekrem, 1999, s. 24; Otkan, 2018, s. 98). Pazırık II. kurganında bulunan bir savaşçının kafa derisinin yüzüldüğü görülmüştür (Roux, 1999, s. 128.).

Yüeci hükümdarının kafatasından yapılan içki kadehinin muhafaza edilerek sonraki yıllarda da kullanıldığı anlaşılmaktadır. Hun hükümdarı Hu-han-yeh (M. Ö. 58-31) tarafından M. Ö. 43 yılında Han Hanedanından gelen elçi heyeti şerefine verilen ziyafette Yüeci hükümdarının kafatasından yapılan içki kadehi ile içki içilmiş ve taraflar iki ülkenin dostluğu için and içmişlerdi (Ekrem, 1999, s. 88, Pan-ku 1962: 3801'den naklen).

Bahaeddin Ögel'in bir Çin kaynağından nakline göre İmparator Su-tsung zamanında (516-528) Kao-che'ler Juan-juan'lara mağlup olduğunda da bu âdet uygulanmıştır. Çin kaynağına göre: "Su-tsung'un hakimiyetinin başlangıcında Mi-wu-t'u, Juan-juan'ların şefi Ch'ou-nu ile harb etmiş ve mağlup olmuştu. O da Mi-wu-t'u'yu yakalatarak başı yerde sürünecek şekilde iki bacağından atın eğrine bağlıyor. Ve bu suretle (başı yere sürülerek) öldürülüyor. Vernik sürek (kafatasından) şarap kasesi yapıyor." (Ögel, 1948, s. 829).

Uygurlar devrine ait bir Tibet kaynağında da bu âdeti görüyoruz. Uygur hükümdarı için hazırlandığı düşünülen bir raporun Tibetçeye tercümesinden oluşan bu metinde Kuzeyde yaşayan hanların ve oymakların durumu bölümünde şu bilgi bulunmaktadır: "Tibetlilerce He, Çinlilerce He-ce, Türklerce Dad-pyi diye adlandırılan oymak bu memleketin doğusunda bulunur. Bu oymağın başkanı Çan-bon-ya'dır. Bu han Dad-pyi ecdadının altın ve gümüşle işlenmiş ve süslenmiş kafataslarından şarap içer." (Tezcan, 1975, s. 304). Burada önceki misallerden farklı bir durumla karşılaşmaktayız. Adı geçen han düşmanın değil kendi ecdadından birinin kafatasını içki kadehi olarak kullanmaktadır. Bu bilgi bize iki ihtimali düşündürmektedir. Ya bu raporu yazan kişi meseleyi yanlış aksettirmiştir veya bilgi doğrudur. Bu bilgi doğru ise, o zaman düşmanından değil kendi atalarının hatırasından güç almak istendiğine hükmedebiliriz. Bu misal bize Herodot'un naklettiği kendi akrabalarının kafatasından şarap içen İskitleri hatırlatmaktadır. Fakat Herodot'un verdiği misalde akrabaların da düşman olarak telakki edilmesi söz konusudur.

Kafatasından içki kadehi yapma âdetini Tuna Bulgarlarında da görüyoruz. Bizans imparatoru I. Nikephoros (802– 811) Bulgar tehdidini ortadan kaldırmak üzere uzun bir hazırlıktan sonra büyük bir ordu toplayıp 811 yılı baharında doğrudan Bulgarların merkezine doğru yürümüş, kalabalık Bizans ordusu karşısında Krum Han (802-814) kendi şehrini terk ederek askerleri ile dağlara çekilmişti. Bizans ordusu Krum Han'ın sarayını yağmalamış, şehirdeki askerleri öldürmüştü. Temmuz ortasında Bizans ordusu dönüş yolculuğuna başladığında Bulgarlar bir gece aniden saldırmışlar ve uykudaki ordunun tamamına yakını orada imha etmişlerdi (26 Temmuz 811). Bu baskında Nikephoros ve bütün kumandanları orada öldürülmüş, sadece birkaç kişi sağ kurtulabilmişti. Kurtulanlardan olan imparatorun oğlu Stauracius İstanbul'a gelince tahta çıkmış ama yaralarının tesiriyle birkaç hafta sonra ölmüştü. Theophanes Kroniği'nin yazdığına göre, Krum Han, İmparator Nikephoros'un başını kesmiş ve askerlerine sergilemek için birkaç gün boyunca bir direğe asmıştı. Krum Han, bundan sonra da kafatasını açmış ve gümüşle kaplatmış, emrindeki Slavların reislerine ondan içki içirmişti (The Chronicle, 1997, s. 673-674; Ostrogorsky, 1981, s. 183; Karatay, 2018, s. 155-156).

Peçeneklerde de kafatasından şarap kadehi yapma âdeti ile ilgili bir misal vardır. Rus knezi Svyatoslav 971 yılında Bizans ile yaptığı savaşta mağlûp olup imparator Joann Tzimizces'ten (969-976) Peryaslav'ı terk edip memleketine dönerken Peçeneklerin hücum etmemeleri hususunda Bizans'ın tavassutunu dilemişti. Tzimizces bunun üzerine Peçeneklere adam göndermiş, onların Tuna'yı geçip Bulgaristan'a hücum yapmamaları ve aynı zamanda Svyatoslav'ın memleketlerinden serbestçe geçmesine müsaade etmeleri ricasında bulunmuştu. Peçenekler de cevaben, imparatorla müttefik olduklarından Tuna'yı geçmeyeceklerini, fakat Svyatoslav'ı yurduna dönerken memleketlerinden geçirmeyeceklerini bildirmişlerdi (Kurat, 1937, s. 95; Leon Diakonos, s. 157 ve Zonaras III, s. 535'ten naklen). Svyatoslav 972 yılı ilkbaharında dönüş yolunda iken, Dnyeper kıyısında Peçeneklerin hücumuna uğramıştı (Kurat, 1937, s. 96; Diakonos, s. 157; Zonaras III, 536, S. Solov'ev, I, 150'den naklen). Bu konuda bilgi veren bir Rus vekayinamesine göre hadise şöyle olmuştu: “6480 (972) yılında, bahar geldiğinde Svyatoslav akıntıya gitti. Ve Peçenek prensi Küre üzerine düştü ve Svyatoslav'ı öldürdüler ve kafasını aldılar ve kafatasından bir kâse yaptılar, onu bağladılar ve ondan içtiler.” (Povest, 2012, s. 51). Rus kroniklerinde kafatasından kadeh konusunda verilen bu izahat L. Diakonos ve Zonaras'da bulunmamaktadır. Diakonos Svyatoslav'ın az sayıda esirle Dorostolon'dan (Silistre) ayrıldığından ve Peçeneklerle savaşta Svyatoslav'ın öldürülmesinden sonra askerlerinin büyük kısmının kurtulup ülkelerine döndüğünden bahsetmektedir (Diaconis, 1828, s. 157). [Yunanca kaynaklardan istifade etmemde yardımcı olan dostum Prof. Dr. Levent Kayapınar'a teşekkür ediyorum.] Bu hadiseler hakkında başka Rus yıllıklarında da bilgiler bulunmaktadır (Yücel, 2007, s. 37-38, 103-105).

Kafatasını değerli bir maden ile kaplama âdetinin Cengiz Han devrine ait bir uygulamasını Ebülğazi Bahadır Han *Şecere-i Türk* adlı eserinde zikretmektedir. Cengiz Han'a tâbi mahallî hükümdarlardan Nayman Tayan Han, “*Ong Han'ın kafatasını gümüş kaplattı, yüzü kapağa dönük biçimde her zaman tahtının üstünde tuttu.*” (Ebülğazi, 2020, s. 67).

Kafatasından kadeh yapma âdetinin Türk tarihindeki son misalini Safevî hükümdarı Şah İsmail ile Şeybanî Han'ın 1510 tarihindeki savaşında görüyoruz. Şah İsmail'in tarihçisi Rumlu

Hasan bu konuda şu bilgiyi vermektedir: “*Şeybek Han’ın cesedini buldular. Hakan İskender Şan’ın buyruğuyla hemen orada onun kötülük dolu kafasını bedeninden ayırdılar ve derisini soyup, saman doldurduktan sonra Rum (Osmanlı) padişahı Sultan Bayezit’e gönderdiler, kafatasını da altınla kaplayıp, kadeh haline getirdiler ve şarap doldurup, orada (düzenledikleri) Cennet ayin toplantıda dolaştırdılar.*” (Rumlu Hasan, 2004, s. 150).

Öldürdükleri düşmanlarının kafasını keserek başarısını ispatlamak ve ganimetten pay almak uygulaması eski toplumların çoğunda görülmektedir. Hatta bu uygulamanın yakın zamanlara kadar devam ettiği bilinmektedir. Benzer bir uygulama olan kafa derisi yüzmek, cesur bir savaşçı olmanın bir delili olarak görülmüştür (Hartog, 2014, s. 170). Kafatasını dinî bir ritüelin parçası olarak kullanma geleneği de Tibet Budistleri gibi toplumlarda görülmektedir (Laufer, 1923, s. 10, 16; Balfaur, 1897, s. 343-345; Glory, 1947, s. 123; Roux, 1999, s. 132). Bu uygulamalar bu makalenin konusu dışındadır.

Tarihî kayıtlara bakılırsa, kafatasından içki kadehi yaparak düşmana gözdağı verme âdetinin İskitlerden itibaren daha ziyade Asya kavimlerinde görüldüğünü söylemek mümkündür. Bu âdetin arkasında yatan düşünce için farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bize göre bu uygulamanın maksadı güçlü bir düşmanı yendikten sonra bunun hatırlanmasını sağlamak ve düşmanlara gözdağı vermek olmalıdır. Bu uygulamanın son misallerinden birinin Tibet’te yaşandığına dair bir kayıt bulunmaktadır. Bu kayda göre, 1887 yılında Katolik misyonerlere karşı bir ayaklanmada, 1881’de öldürülmüş olan Peder Brioux’un kemikleri mezardan çıkarılıp kafatasından içki kadehi yapılmıştır (Laufer, 1923, s. 9; W. W. Rockhill, *Land of Lamas*, s. 273’ten naklen). Ölü düşmanın gücünün, hünerinin ve cesaretinin kendininkine eklenmesi inancı da bu uygulamanın bir diğer sebebi olarak görülmüştür (Laufer, 1923, s. 11; Glory, 1947, s. 119, 121, 127-128). Titus Livius’ta bulunan bir kayda göre M. Ö. 216 yılında İtalya’da bir Kelt kabilesi olan Boii’nin Roma konsili Lucius Posthumius’un altınla kapladıkları başının mabetlerinde içki kadehi olarak kullanılması da bu şekilde yorumlanabilir (Laufer, 1923, s. 11; Titus Livius, XXIII, s. 24). Orta Çağ tarihçisi Paulus Diaconus’un kaydettiğine göre Longobardların (Lombard) kralı Albion, M. S. 567 yılında Gepid Kralı Cunimund’u savaşta yendikten sonra onun kafatasından bir içki kadehi yapmıştı (Kozan, 2017, s. 375; Gibbon, 2020, s. 5-18). Bu gibi misaller bu âdetin kullanımının Türk kavimleri ile sınırlı olmadığını göstermektedir. İnsan kafatasının törenlerde kullanılması İskit, Sarmat, Hun, Tibet, Slav, Kelt ve Germen kabileleri arasında eski zamanlarda görülmektedir (Laufer, 1923, s. 12; Tryjarski, 2012, s. 235; Roux, 1999, s. 130; Hartog, 2014, s. 169). Bu âdetin Amerikan yerlileri arasında kullanılmasını Avrupa tesirine bağlama görüşü de vardır (Emiroğlu, 2003, s. 446).

Öldürülen düşmanların kafataslarından kâse yapmanın Türkçe konuşan halklar arasında yaygın bir gelenek olduğu görüşü (Pletneva, 1990, s. 19, Yakinf Biçurin, II, s. 147’den naklen) mübalağalıdır. Zira yukarıda zikrettiğimiz birkaç misal dışında bu konuda yaygın bir uygulamayı bilmiyoruz. Ayrıca Pletneva’nın bu uygulamayı, mağlûp edilen düşmanın gücünün ve cesaretinin bu kâseden içenlere geçtiği inancına bağlamasını da ihtiyatla karşılıyoruz. Türk tarihinde görülen misallerde yendiği düşmanını başka düşmanlarına hatırlatarak onlara gözdağı verme anlayışının hâkim olduğu görülmektedir. Şah İsmail’in Şeybanî Han’ın kafatasını şarap kadehi yapması ile birlikte kafa derisini samanla doldurup Osmanlı hükümdarı II. Bayezid’e

göndermesinin tehdid mânâsını taşıdığı açıktır. İptidaî kültürlerde kafatası muhafazası ile ilgili çeşitli inançlar arasında (Massola, 1961, s. 415; Glory, 1947, s. 119, 121) ölenin gücüne varis olma anlayışının bulunması bizim bu görüşümüze mâni değildir. Bazı Avustralya yerlilerinin ise sadece başka âlet bulamadıkları zaman kafataslarını su kabı olarak kullandıkları düşünülmektedir (Massola, 1961, s. 415; Laufer, 1923, s. 14-15). Bu maksatla kafatasının kullanılması âdetine başka toplumlarda da rastlandığı görülmektedir. Macaristanlı rahip Richard'ın *De Facta Ungariae Magnae* başlıklı notlarına göre Mordavyalılar, insan kafalarıyla, içinde içecek sunmayı çok sevdiği kupalar yapmaktaydılar (Sinor, 1952, s. 592.). Bu konuda en eski örnekler, İngiltere'de bulunan ve MÖ 14.700 yılına tarihlenen kafatası kâselerdir (Bello, 2011, s. 10). Bu misallerde dinî bir maksat söz konusu değildir. Laufer'in de işaret ettiği gibi kafatasını içki kabı olarak kullanma âdetinin tarih öncesi zamanlarla ve antik Avrupa, Asya, Amerika ve Avustralya'nın vahşi kabileleriyle sınırlı olduğuna inanmak hatalı olur. Laufer'e göre, "Diğer birçok putperest gelenek gibi Hıristiyan medenî ülkeler arasında yakın zamana kadar devam etmiştir. Hıristiyanlığın zayıfladığı zamanlarda bile, azizlerin kafatasları korunmuş ve ibadet edilmiştir." (1923, s. 15). Fransa'nın La Capelle-Balaguier kasabasındaki Pradel mağarasında 1945 yılında bulunan ve Tunç Çağına tarihlenen kafatasından kadeh de cenaze ritüeli ile izah edilmiştir (Glory, 1947, s. 114-118). Avrupa'nın başka yerlerinde de kafatası kadehler bulunmuştur (Marginedas, 2020). Bu bilgiler ışığında Hartog'un İskitlerin kafatasından içki içen tek halk olduğu görüşünün (Hartog, 2014, s. 169) isabetli olmadığı açıktır.

Kaynakça / References

- Balfour, H. (1897). Life history of an Aghori Fakir; with exhibition of the human skull used by him as a drinking Vessel, and notes on the similar use of skulls by other races. *The Journal of the Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*, 26, 340-357.
- Bello, S. M., Simon, A. P., Chris, B. S. (2011). Earliest directly - dated human skull-cups. *Plos One*, 6(2), 1-12.
- Ebülgazi Bahadır Han (2020). *Şecere-i Türk, Türk'ün Soyağacı*. (A. Acaloğlu, Çev.). İstanbul: Selenge Yayınları.
- Ekrem, N. H. (1999). *Çin Elçisi Chang Ch'ien'in seyahatnamesine göre Orta Asya'daki etnik gruplar*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Emiroğlu, K. (2003). Kafa derisi yüzme, *Antropoloji Sözlüğü* içinde (s. 446). Bilim ve Sanat Yayınları.
- Gibbon, E. (2020). *Roma İmparatorluğu'nun gerileyiş ve çöküş tarihi*. (C. 5). (A. Baltacıgil, M. Harzem, Çev.). İndie Kitap.
- Glory, A., Romain, R. (1947). Le cultedes cranes humainsaux epoques prehistoriques. *Bulletins et Memoires de la Societed'anthropologie de Paris*, IXe Serie, Tome, 8, 114-133.
- Hartog, F. (2014). *Herodotos'un aynası, öteki tasavvuru üzerine bir deneme*. (M. E. Özcan, Çev.). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Herodot (1973). *Herodot tarihi*. (P. Kuturman, Çev.). Hürriyet Yayınları.
- Karatay, O. (2018). *Bulgarlar: yitik bir türk kavmi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Klyaştorıny, S. G. (2018). *Kadim Avrasya'nın bozkır imparatorlukları*, (S. Acar vd., Çev.). Tek-Esin Vakfı Yayınları.
- Kozan, M. (2017). Kral Alboin Dönemi'nde Longobardlar. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 61, 373-381.

- Kurat, A. N. (1937). *Peçenek tarihi*. Kültür Bakanlığı.
- Laufer, B. (1923). Use of human skulls and bones in Tibet. *Leaflet 10* içinde (s. 1-16). Field Museum of Natural History, Department of Anthropology, Chicago.
- Leonis Diaconis (1828). *Caloensis Historiae Libri Decem. Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*, Impensis Ed. Weberi.
- Marginedas, F. vb. (2020). Making skull cups: butchering traces on cannibalised human skulls from five European archaeological sites, *Journal of Archaeological Science*, 114, 105076, 2020.
- Massola, A. (1961). A Victorian skull-cap drinking bowl. *Mankind*, 5(10), 415-419.
- Mızrak, E. Ç. (2017). *Bozkır kavimleri, MÖ VII. yüzyıldan MS VI. yüzyılın ortalarına kadar Batı Türkistan ve Kuzey Hindistan'daki bozkırlılar*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Onat, A. (2012). *Çin kaynaklarında Türkler, Han Hanedanı tarihinde "batı bölgeleri"*. İstanbul: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ostrogorsky, G. (1981). *Bizans Devleti tarihi*. (F. Işıltan, Çev.). İstanbul: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Otkan, P. (2018). *Tarihçinin kayıtlarına (Shiji) göre Hunlar* (2. bs.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ögel, B. (1948). İlk Töles Boyları, Ugur, Ting-ling ve Kao-ch'e'ler. *Belleten*, XII (45-48), 795-833.
- Pletneva, S. A. (1990). *Polovtsı*. Akademiya Nauk SSSR.
- Povest. (2012). *Povest Vremennih Letpo Lavrent'yevskomu Spisku 1377 goda*. perezod D. S. Lihaçeva - O. V. Tvorogova, Vita Nova.
- Roux, J. P. (1999). *Eskiçağ ve Ortaçağda Altay Türklerinde ölüm*. (A. Kazancıgil, Çev.). İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- Rumlu, H. (2004). *Ahsenü't-Tevarih: Şah İsmail tarihi*. (C. Cevan, Çev.). İstanbul: Ardıç Yayınları.
- Sima, Q. (1993). *Records of the grand historian: Han Dynasty II*. (B. Watson, Trans.). Columbia University Press.
- Sinor, D. (1952). Un voyageur du treizieme siecle: le Dominicain Julien de Hongrie, *BSOAS*, XIV, 589-602.
- Tezcan, S. (1975). 1283 numaralı Tibetçe Pelliot elyazmasında geçen Türkçe adlar üzerine. *I. Türk Dili Bilimsel Kurultayına Sunulan Bildiriler* içinde (s. 299-307).
- The Chronicle (1997). *The chronicle of the ophanes confessor: Byzantine and Near Eastern history, AD 284-813*. (C. Mango, R. Scott, Trans.). Clarendon Press.
- Titus Livius. *The history of Rome*. (D. Spillan, C. Edmonds, Trans.). 24.08.2021 tarihinde <https://www.gutenberg.org/files/10907/10907-h/10907-h.htm#d24> adresinden edinilmiştir.
- Tryjarski, E. (2012). *Türkler ve ölüm*. (H. Er, Çev.). Pinhan Yayınları.